

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Gustav Persson

Ett prejudiciellt avgörande
eller en kostsam process?

En kritisk granskning av mellandomsinstitutet,
kumulationsförfarandet & pilotmålsmodellen

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Joel Eriksson
Termin: HT 2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
1 INLEDNING	6
1.1 Allmänt	6
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	7
1.4 Avgränsning	7
1.5 Metod och material	8
1.6 Perspektiv	8
1.7 Forskningsläge	9
1.8 Disposition	10
2 HANTERING AV MASSPROCESSER	11
2.1 Inledande problematik	11
2.2 Kumulation	11
2.3 Mellandomsinstitutet	12
2.4 Pilotmålsmodellen	12
2.4.1 Innebörden av ett pilotmål	12
2.4.2 Pilotmål i praktiken	13
3 PROCESSRÄTTSLIGA ASPEKTER	14
3.1 Rättskraft	14

3.1.1	Rättskraftens objektiva och subjektiva täckning	14
3.1.2	Mellandomens rättskraft	15
3.1.3	Rättskraftverkan vid pilotfall	16
3.2	Bevisverkan och vilandeförklaring	16
4	MELLANDOMSTEMA	18
4.1.1	Omständigheter av omedelbar betydelse	18
4.1.2	Rättsfaktum eller ett moment i ett rättsfaktum?	19
4.1.3	Lämplighetskravet	23
5	ANALYS	25
5.1	Kumulation	25
5.2	Mellandom	26
5.3	Pilotfall	26
5.3.1	Vad ska pilotmodellen anses vara för rättsfigur?	26
5.3.2	Processuella konsekvenser vid pilotmål	28
5.4	Avslutande tankar	29
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	35

Summary

Technological development in modern times has led to increasingly larger and more extensive tort cases being brought before courts. The processes are difficult to handle, time-consuming and costly. The courts have occasionally handled the situation by using a model called “pilotmålsmodellen” (or “test case model”). The model has no clear definition and the field of usage is indistinct. The model is often used despite not being defined in legislation.

The paper is based on a procedural perspective and the main focus is the court’s possibilities to reconcile cases or the possibility for the court to create precedent rulings in large and unmanageable processes, which is of concern for many people who want to have their case tried against the same defendant.

Joining claims can be a good solution for reconciling many concerned parties whose claims are based on essentially the same grounds, or intermediate judgment to select a question of Principle importance without having to pursue a case in its entirety. However, the use of these legal institutes is restrictive.

In order to understand the court’s restraint, the thesis highlights a few important and essential procedural concepts such as dispositive fact (rättsfaktum), legal force (rättskraft), evidentiary fact (bevisfaktum) and probative (bevisverkan) in its context to precedent rulings, related to a judgement’s judicial, procedural effect. Together with these legal concepts and a comparison between intermediate judgement and the test case model, the paper investigates what kind of legal framework the test case model should be interpreted as and why the courts are restrictive to use the institutes that are already established.

The test case is actually, in a formal procedural sense, merely an ordinary process. However outside the process, it has the character of an intermediate judgement. The judgement has the function as a case with probative value.

The structure of the Swedish code of judicial procedure (rättegångsbalken (1942:740)) and the connection between its difficultly managed regulations makes it problematic to use the rules about joinder and intermediate judgments. In practice, it is almost impossible in a complicated large-scale process. It is

therefore easier in a legal technical way to not apply the rules. If you consider time elapsed and costs for litigation it is easier to pursue some test cases in order to obtain indicative judgements, rather than to deliver an intermediate judge with the risk that the judgment won't give any directives.

A more modern legal framework would increase the possibility for courts to select and test a question that would be indicative for other cases without having to conclude the entire process. We would achieve benefits both regarding process economics and increased legal certainty.

Sammanfattning

Den moderna tidens tekniska utveckling har lett till att allt större och mer omfattande skadeståndsmål anhängiggörs i domstolarna. Fler sakägare är berörda, de tvistiga frågorna i målet är allt mer tekniskt komplicerade och bevismaterialet är omfattande. Domstolarna har stundom hanterat en sådan situation genom att använda sig av pilotmålsmodellen. Modellen har ingen klar definition och användningsområdet är diffust. Trots att modellen är vedertagen och används frekvent ger rättegångsbalken ingen vägledning till vad modellen ska anses vara för rättsfigur.

Framställningen utgår i första hand från ett processrättsligt perspektiv och avgränsar sig till domstolarnas möjligheter att förena eller få fram prejudiciella avgöranden i stora och svårhanterliga processer, där flera sakägare har ett intresse av att få sin sak prövad mot samma skadevällare/svarande/sökande. Kumulation hade kunnat vara en bra lösning för att förena många sakägare vars talan grundar sig på väsentligt samma grund. Även mellandomsinstitutet hade kunnat användas för att välja ut en prejudiciell fråga utan att behöva driva målet i sin helhet. Användningen av dessa processföringsformer är dock restriktiv.

För att förstå domstolens återhållsamhet belyser uppsatsen genom en rättsdogmatisk metod några viktiga grundläggande processrättsliga begrepp som rättsfaktum, rättskraft, bevisfaktum och bevisverkan som i sin kontext till prejudiciella avgöranden knyter an till en doms processuella verkningar. Tillsammans med begreppen och en jämförelse mellan mellandomen och pilotmålsmodellen, utreds vad pilotmålsmodellen ska anses vara för rättsfigur och varför de redan etablerade instituten används restriktivt.

Pilotmålsmodellen är egentligen i processrättslig mening enbart en vanlig traditionell tvåpartsprocess. Utanför processen har domen i pilotmålet karaktären av en mellandom och får funktion genom sin bevisverkan.

Rättegångsbalkens (1942:740) uppbyggnad och sambandet mellan dess svårhanterliga bestämmelser gör att användningen av kumulation och mellandom i praktiken inte blir möjlig i stora och komplicerade massprocesser. Det blir enklare, både rent lagtekniskt och i processekonomiskt hänseende, att

driva några pilotmål för att få ett vägledande avgörande än att meddela mellandomar med risken att de inte leder till ett prejudiciellt avgörande.

En mer modern utformning av mellandomsreglerna hade kunnat utöka möjligheten för domstolarna att välja ut och pröva prejudiciella frågor utan att behöva föra hela processer till sitt slut. Vi hade då uppnått processekonomiska fördelar och en ökad rättssäkerhet.

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till Alexander Hardenberger för hjälpen med att hitta ett praktiskt juridiskt problem och mina vänner och kollegor i Juridiska föreningens styrelse för den ovärderliga stöttningen under terminen. Ett extra stort tack till min far som korrekturläst uppsatsen och varit ett stöd under hela min tid på juristprogrammet.

1 Inledning

1.1 Allmänt

Den moderna tidens tekniska utveckling har lett till att allt större och mer omfattande skadeståndsmål anhängiggörs i domstolarna. Fler rättssubjekt är berörda av samma skadevällare, de tvistiga frågorna i målet är allt mer tekniskt komplicerade och bevismaterialet är väldigt omfattande. Processerna blir svårhanterade, tidsomfattande och framförallt processekonomiskt dyra.¹ Hur hanterar domstolarna en sådan situation?

1.2 Syfte

Följande framställning avser att undersöka rådande svårighet med att förena mål och att välja ut och pröva frågor av prejudiciell betydelse för att uppnå processekonomiska fördelar i massprocesser.² Pilotmålsmodellen är en vedertagen processföringsmodell som inte är lagstadgad och undersökningen kommer därför att försöka utröna vilken rättsfigur ett ”pilotfall” ska anses utgöra. Vidare avser framställningen att utreda varför det råder en restriktivitet hos domstolarna gällande att kumulera mål som bygger på väsentligen samma grund, samt att undersöka varför reglerna om mellandom är svåra att använda i praktiken.

---

¹ M 1425–12 är ett tydligt exempel på en stor och svårhanterlig process med många sakägare och komplicerade frågor.

² Med massprocesser kan förstås att rätts- och sakfrågor som aktualiseras i en rättegångsprocess också har sin motsvarighet i förhållandet mellan andra rättssubjekt än de som figurerar parter i en rättegång. Antal rättssubjekt eller sakägare kan uppgå till flera hundra.

1.3 Frågeställningar

Syftet med framställningen kan preciseras i tre frågeställningar:

- Kan kumulationsreglerna användas för att minska antalet processer och för att uppnå processekonomiska fördelar?
- Varför är det svårt att använda reglerna om mellandom för att välja ut och pröva frågor av prejudiciell betydelse?
- Vad ska pilotmålsmodellen anses vara för rättsfigur och vad får domen i ett pilotmål för processrättsliga konsekvenser?

1.4 Avgränsning

Då framställningen syftar till en processuell redogörelse kommer civilrättsliga aspekter enbart belysas i den mån det anses nödvändigt för att utröna de processuella spörsmålen. En ytterligare redogörelse för detta skulle enbart begränsa kärnfrågorna i uppsatsens framställning.

Framställningen kommer i huvudsak rikta in sig på den processrättsliga problematik som råder med att få fram prejudiciella avgöranden inom kontexten för stora processer.³ De processrättsliga modeller som kommer behandlas djupgående är kumulation, mellandomsinstitutet samt pilotmålsmodellen där fokus ligger på deras uppbyggnad, användningsområde och processrättsliga verkningar.

Det hade varit värdefullt att inom ramen för uppsatsen även reflektera över andra processrättsliga modeller, som deldomar och den relativt nya representativa taleformen om grupptalan, men på grund av arbetets begränsande omfång har det fått lämnas utanför.

---

³ Not 1 och 2.

1.5 Metod och material

Arbetet utgår från en rättsdogmatisk metod. Rättsdogmatisk metod innebär studerande av rättsregler med utgångspunkt i principerna för användningen av accepterade rättskällor och att slutresultatet anses reflektera innehållet i gällande rätt (*de lege lata*). Traditionellt anses förarbeten, lagtext, praxis och doktrin tillhöra de allmänt accepterade rättskällorna.⁴ Rättsdogmatiken i arbetet används för att kritiskt utreda gällande rätt och för att analytiskt beskriva reglerna och användningen av de processuella modeller som står till buds för att få fram vägledande avgöranden. Slutresultatet får anses ha skapat klarhet över rådande rättsläge och utredningen ger en reflektion kring huruvida innehållet i gällande rätt anses vara tillbörligt.⁵

Vägledning för arbetets deskriptiva delar har nästan uteslutande hämtats från förarbeten, praxis och doktrin. Urvalet av den rättsvetenskapliga doktrinen har gjorts mot bakgrund av tyngden i den argumentation och den dignitet som råder på området. Det hänvisas frekvent till erkända rättsvetare såsom Ekelöf, Boman, Heuman, Lindell och Lindblom. Deras forskningsunderlag har varit av särskild betydelse för förståelsen av rättsområdet. Praxis är nämnd enbart i fotnoterna för att få stöd i framställningen.

1.6 Perspektiv

Uppsatsens källor och innehåll behandlas ur ett *processrättsligt perspektiv*. En utredning av hur man får fram prejudiciella avgöranden i form av så kallad pilotfall eller mellandomar samt övriga processrättsliga spørsmål måste utgå från processrättens regler och begrepp. Det skulle kunna vara motiverat att undersöka bakomliggande civilrättsliga regler för att ge ett entydigare svar på hur gällande rätt ser ut. En processrättslig studie kan naturligtvis inte helt frikopplas från civilrättens teoretiska funktionstänkande, men uppsatsens ändamål är inte att utreda den bakomliggande civilrätten utan att utreda de processuella

---

⁴ Kleineman, s. 21 ff.

⁵ Kleineman, s. 29 och 39.

aspekterna i rådande ordning. Civilrätten kommer således enbart beröras då det anses nödvändigt.⁶

Vidare kommer uppsatsen att anlägga ett *rättssäkerhetsperspektiv* i den bemärkelsen att följande framställning tar sikte på själva rättssäkerheten i domstolsförfarandet. För att skapa underlag för en sådan analys behöver det nämnas några ord om rättssäkerhet. Innebörden av rättssäkerhet är tvetydigt och det finns ingen klar definition av begreppet. Mot bakgrund av olika och ofta motstridande intressen får rättssäkerhetsbegreppet ett diffust och skiftande innehåll. Det finns många aspekter av rättssäkerhet och den intresserade läsaren hänvisas till fotnoterna.⁷ I relevans för detta arbetet har rättssäkerheten ett starkt samband med det rättsliga beslutsfattandet i civilrättskipningen. Rättssäkerhetens grundpelare inom ramen för processrättens kontext kan sägas vara förutsebarhet och att lika fall ska behandlas lika, i syfte att ge individen skydd mot övergrepp från det allmänna och andra individer.⁸ Den fortsatta redogörelsen kommer därmed att kritiskt förhålla sig till förutsägbarheten och likabehandlingen i dagens civilrättskipning vid användningen av kumulation, pilotmål och mellandomar.

1.7 Forskningsläge

Den processrättsliga forskningen angående en doms rättsverkningar är framstående och den högt ansedda doktrinen på rättsområdet har varit till stor hjälp för uppsatsen. Forskningen kring huruvida domstolen ska hantera stora skadestandsprocesser där flera rättssubjekt har ett intresse av att få sin sak prövad mot samma skadevällare är mindre omfattande. Den kritik som har lyfts fram på området framfördes under 1980-talet av Lars Heuman i samband med nya lagförslaget angående rättshjälpslagen (1996:1619)⁹ och av Per Henrik Lindblom i samband med utredningen för införandet av en ny taleform i Sverige

---

⁶ Heuman, *Bevisbedömningar?*, s. 797.

⁷ Peczenik, s. 51 ff. och s. 91 ff; Zila, s. 285; jfr Edqvist, s. 375.

⁸ Peczenik, s. 448.

⁹ Se boken: Heuman, *Rättshjälp och pilotfall*.

i form av en representativ grupptalan.¹⁰ Eftersom motsvarande forskning inte genomförts under senare år, är det relevant att klargöra den processrättsliga problematik som råder för att få fram rättssäkra och vägledande avgöranden.

1.8 Disposition

I *avsnitt 2* redogörs för några processrättsliga förfarandesätt som domstolen har till sitt förfogande då rätten ska ta ställning till hur hanteringen av stora processer ska fortskrida. Det gäller mål där flera rättssubjekt är intresserade av väsentligen samma rätts- och sakfrågor och där ett eller två rättssubjekt är motpart i samtliga mål.

Avsnitt 3 belyser de processrättsliga rättsverkningar som råder vid användningar av de processföringsformer som har behandlats i avsnitt 2. Här diskuteras den svårhanterliga användningen, den lagtekniska uppbyggnaden och vad det föranleder för konsekvenser.

Avsnitt 4 redovisar svårigheten för parter och för domstol att formulera ett mellandomstema och att lyfta ut en prejudiciell fråga till prövning i en mellandom.

Avsnitt 5 består av en slutlig analys kring den rådande problematiken på rättsområdet.

---

¹⁰ Lindblom, *Grupptalan*; Lag (2002:599) om grupprättegång. Grupptalan är en s.k. representativ taleform, med det menas i första hand en rättegång då kändanden utan uppdrag för talan till förmån för en i processen angiven grupp, vars medlemmar omfattas av domens rättskraft trots att de inte är parter i målet. Det kom utvärdering av lagen 2008 där det visade sig att lagen inte används i någon märkbar utsträckning. (Ds 2008:74).

2 Hantering av massprocesser

2.1 Inledande problematik

Domstolarna har i allt större utsträckning fått hantera mycket stora och svårbehandlade processer, där många rättssubjekt är inblandade eller påverkade i allt mer invecklade skadestandsfrågor. Målens komplexitet ökar behovet av regler som ger möjlighet för rätten att begränsa och renodla målen för att kunna lyfta ut en viss fråga av betydelse som sedan kan få prejudiciell vägledning för övriga sakägare. Att kumulera mål eller meddela mellandom skulle kunna vara ett effektivt medel för att kunna avgränsa väldigt omfattande mål och därmed uppnå processekonomiska fördelar. Reglerna i rättegångsbalken (1942:740), RB, ger dock domstolarna tämligen begränsat handlingsutrymme för att göra avsteg från den traditionella tvåpartsutformningen och att pröva principfrågor utan att behöva avgöra ett mål i sin helhet.

2.2 Kumulation

Kumulation eller förening av mål vid ett domstolsförfarande innebär att processmaterial som har betydelse för prövningen av flera mål och som stödjer sig på väsentligt samma grund¹¹ endast behöver läggas fram en gång i en och samma rättegång.¹² Det är enbart hela mål som kan kumuleras med varandra och reglerna ger inte utrymme för att flytta över endast en del av ett mål till gemensam handläggning.¹³ Ändamålet med kumulation är att uppnå processekonomiska fördelar och att gemensamma frågor blir prövade

---

¹¹ Ekelöf, Edelstam & Paulo, *Rättegång II*, s. 195: De gemensamma momenten ska typiskt sett vara tvistiga för att man ska säga att grunderna är väsentligen desamma.

¹² Vad som utgör väsentligt samma *grunder* råder det delade meningar om i doktrin. För en kritisk diskussion se Boman, *Deldom*, s. 25. Diskussionen förs enligt vad som utgör samma ”sak” enligt 13 kap. 3 § och bestämmelsen kring rättskraft i 17 kap. 11 § (se också not 27).

¹³ Lindell, s. 299.

tillsammans.¹⁴ Kumulation kan meddelas om väsentliga fördelar med handläggningen kan åstadkommas och om det råder ett sådant samband mellan målen som framgår av 14 kap. 1-7 a §§ RB.¹⁵

2.3 Mellandomsinstitutet

Mellandomen regleras i 17 kap. 5 § RB och är ett processrättsligt institut för att dela upp en rättegång i flera delar. När en dom i en delfråga meddelas får mellandomen prejudiciell betydelse för utgången i målet i sin helhet.¹⁶ Mellandom används i tvister där det finns en eller flera frågor som har avgörande betydelse för utgången av den återstående delen av målet.¹⁷ En utgångspunkt för att meddela mellandom är att man ska uppnå processekonomiska fördelar.¹⁸ Omständigheterna i målet ska vara tvistiga och bevisningen bör inte vara gemensam. Om bevisningen är gemensam¹⁹ ska det finnas möjlighet att dela upp den på ett sätt som varken medför besvär eller extra kostnader för parterna.²⁰

2.4 Pilotmålsmodellen

2.4.1 Innebörden av ett pilotmål

Med pilotfall förstås vanligtvis fall där talan väcks i ett stort antal liknande mål samtidigt och utgången i samtliga mål kommer att bero på vilken ställning som tas i de bevis- eller rättsfrågor som är gemensamma.²¹ Modellen innebär således att ett eller flera mål av liknande art, väljs ut till prövning efter någon form av

---

¹⁴ Ekelöf, Edelstam & Paulo, *Rättegång II*, s. 188 ff.

¹⁵ Att det ska råda väsentliga fördelar framgår inte av lagtexten men betonas av Ekelöf. Se vidare i: Ekelöf, Edelstam & Pauli, *Rättegång II*, s. 206. På grund av utrymmesskäl hänvisas till lagparagraferna som i sig själva tydliggör förutsättningar för kumulation.

¹⁶ Fitger m.fl., kommentaren till 17 kap. 4 § RB.

¹⁷ Lindell, s. 399.

¹⁸ Fitger m.fl., kommentaren till 17 kap. 5 § RB.

¹⁹ Mer om ”gemensam bevisning” i avsnitt 4.1.2.

²⁰ Boman, *Mellandom*, s. 79 och prop. 1971:45 s. 106 för exemplifieringen av besvär.

²¹ Prop. 1981/82:28 s. 22 ff. och 34 f.

överenskommelse mellan anspråkshavarna. Utgången i de mål som väljs ut blir sedan vägledande för övriga anspråk. De som driver ett eller samtliga mål och är part gentemot exempelvis en skadevällare kallas för piloter. Med passagerare menas berörda rättssubjekt som inte är parter i målet men som har ett intresse av målets utgång. Pilotmålsmetoden kan sägas vara anpassad till den traditionella tvåpartsprocessen, men begreppet är oklart och någon uttrycklig lagregel som tillåter pilotmål finns inte.²²

2.4.2 Pilotmål i praktiken

Eftersom begreppet pilotmål är diffust innebär det att även användningsområdet blir osäkert. Per Henrik Lindblom, professor emeritus vid Uppsala universitet, har i viss mån försökt att definiera pilotmålsmodellen.²³ Lindblom menar att med pilotmål kan menas allt från en vanlig individuell process som planeras och genomförs helt på egen hand utan att egentligen vara styrande för andra välorganiserade gruppaktiviteter, till att vara en modell som kräver att det finns en väl avgränsad grupp. Situationen kan även vara den att det redan finns flera anhängiggjorda processer som grundar sig på väsentligen samma grunder och att pilotmålet tycks vara framtvingat genom domstolens försorg.²⁴ I de situationer då modellen används på frivillig basis krävs det oftast en ambitiöst organiserad process med exempelvis överenskommelser om gemensamt ansvar för rättegångskostnader. Grundtanken vid ett processförande i en pilotmålsmodell är att en koncentration av förekomna principiella omständigheter av betydelse kan sammanföras med förhoppning att gemensamma intressen kan klarläggas och därmed medföra processekonomiska fördelar.²⁵

---

²² Se Johansson, s. 515; prop. 1981/82:28 s. 22 f. och s. 34; JuU 1981/82:42 s. 9 f.; Jfr prop. 2001/02:107 s. 44 ff.

²³ Se Lindblom, *Grupptalan*, s. 624 ff. och 632 ff. Inför utredningen om grupptalan gjorde Lindblom en komparativ jämförelse mellan Sveriges pilotmålsmodell och de amerikanska modellerna ”Class Action” och ”test cases”, samt med den tyska varianten kallad ”Musterprozessen”.

²⁴ NJA 1988 s. 457; Lindblom, *Grupptalan*, s. 625 f. Det kan dock ifrågasättas att rätten bör verka för att parterna utför sin talan på sådant sätt att principfrågor ställs på sin spets och att de blir grundligt utredda.

²⁵ Lindblom, *Grupptalan*, s. 626; Genom 10 § 9 p rätts hjälpslagen så kan domstolarna tvinga fram ett pilotmål.

3 Processrättsliga aspekter

På ett teoretiskt plan kan de processrättsliga metoderna i föregående avsnitt framstå som okomplicerade men i praktiken ställs parter och domstolar inför svåra frågeställningar vilket de följande avsnitten avser att belysa.

3.1 Rättskraft

En doms rättskraft är en del av civilprocessrättens viktigaste rättssäkerhetsaspekter. Rättskraften bör vara lättillämplig och främja förutsebarhet och likabehandling. Rättskraften bör bestämmas så att den bidrar till en god processekonomi och för att motverka uppkomsten av upprepade processer som i stort sett berör samma frågor. I detta ligger också en strävan efter att undvika motstridiga avgöranden, att slå vakt om redan avgjorda rättsförhållanden och därmed också undvika osäkerhet om dess bestånd.²⁶ Eftersom rättskraften omfattar ett antal olika processuella betingelser kommer framställningen fortsättningsvis enbart beröra de angelägenheter som ligger inom ramen för denna uppsats.

3.1.1 Rättskraftens objektiva och subjektiva täckning

Väldigt förenklat innebär rättskraften att den ”sak”²⁷ som har avgjorts i en dom inte ska prövas igen i en ny rättegång. En part har med domens rättskraft därmed inte möjlighet att inleda en samtidig eller senare rättegång rörande en fråga som är föremål för prövning i en rättegång som avslutas med en dom.²⁸ Domens

---

²⁶ Lindell, s. 406.

²⁷ Se begreppet ”saken” i NJA 2011 s. 718 p. 8; Fitger m.fl., kommentaren till 17 kap. 11 § RB; Ekelöf, Edelstam & Pauli, *Rättegång II*, s. 164 ff.

²⁸ Nordh, *Är endast olika rättsföljder som är likvärdiga samma sak?*, s. 656.

rättskraft brukar som utgångspunkt begränsas till parterna i målet,²⁹ vilket i processrättslig mening innebär att en utomstående person inte påverkas av den sak som har varit föremål för prövning i domen.³⁰ Domens verkan som rättegångshinder kallas domens negativa rättskraft varpå när en dom avkunnas ersätter domslutet de faktiska omständigheter som åberopats i målet.³¹

En dom kan även ha positiv rättskraft och har då istället en prejudiciell verkan som kan ligga till grund för ett avgörande i en senare rättegång. Domen hindrar alltså inte en ny talan, men domstolen ska i den senare rättegången utgå från det rättsläge som har slagits fast genom den tidigare domen.³²

3.1.2 Mellandomens rättskraft

En mellandom har intraprocessuell rättskraft. Med det menas att mellandomen binder rätten vid den kommande prövningen av resterande del av målet, men den når inte utanför processen.³³ Skälet bakom den intraprocessuella rättskraften hänger samman med reglerna kring fastställestan. Skulle mellandomen ges interprocessuell rättskraft skulle omröstningsreglerna kunna kringgå och de regler som gäller för väckande av fastställestan. Fastställestan kräver ett helt rättsförhållande som tema för prövningen medan mellandomen kan ges över något mindre.³⁴

När särskild talan förs mot mellandom till hovrätten får den intraprocessuella rättskraften effekten att när en mellandom ändras och återstoden av målet sålunda måste prövas, ska målet alltid återupptas i tingsrätten, som egentligen aldrig skilt sig från denna del. Vid en slutlig dom med interprocessuell rättskraft kan hovrätten i stället efter närmare avvägning själv

---

²⁹ NJA 1994 s. 279; NJA 1952 s. 343; NJA 1957 s. 640.

³⁰ Det ska uppmärksammas att undantagssituationer finns i dispositiva tvister. Se mer i: Ekelöf m.fl., *Rättegång III*, s. 195.

³¹ Läs mer om res judicata, litispensens och övriga processhinder i Ekelöf m.fl., *Rättegång III*, s. 232.

³² Nordh, *Är endast olika rättsföljder som är likvärdiga samma sak?*, s. 656; Nordh, *Processens ram i tvistemål*, s. 64.

³³ Ekelöf, Edelstam & Pauli, *Rättegång V*, s. 240.

³⁴ Se Johansson, s. 512. T.ex. alternativ grund eller alternativ invändning.

avgöra målet utan återförvisning. Vidare undviker man vid slutlig dom vissa problem kring vad som får provas i högre rätt vid överklagande av mellandomen.³⁵

3.1.3 Rättskraftverkan vid pilotfall

Rättskraften binder inte tredje man. Detta knyter an till parternas civilprocessuella förfogandemöjligheter vid tiden för processen. Samma princip råder inom civilrättsliga avtal, kan parterna inte genom ett avtal förfoga över tredje mans rättsliga ställning vid tidpunkten för processen kan inte heller en domstolsdom få denna rättighet. Vid användningen av pilotmålsmodellen innebär detta att övriga intressenter eller *passagerare* inte kan kliva in under processens gång.³⁶ Domens negativa rättskraft får till följd att rättskraften inte gäller förhållandet mellan passagerare och svarande (eller sökanden).³⁷

3.2 Bevisverkan och vilandeförklaring

När en dom saknar rättskraftsverkningar och inte är bindande vid en efterföljande process kan domen erhålla bevisverkan.³⁸ Sambandet mellan två rättegångar medför även till vilken grad ett mål kan ha mer eller mindre bevisverkan i det andra.³⁹ Saken kan enklast uttryckas så att den tidigare domen har betydelse som bevisfaktum och det blir fråga om att bedöma den tidigare domens betydelse med ledning av fri bevisprövning.⁴⁰ Ekelöf och Heuman betecknar bevisfaktum som en omständighet som har bevisvärde för ett

---

³⁵ Boman, *Mellandom*, s. 98; jfr Welamson, *Rättegång VI*, s. 65.

³⁶ Interventionsrätt enligt 14 kap. RB ger inte heller någon möjlighet att påverka processen för en utomstående part. Se mer om detta i Heuman, *Rätts hjälp och pilotfall*, s. 24.

³⁷ Lindell, s. 428.

³⁸ D.v.s. när domen inte erhåller positiv rättskraft.

³⁹ NJA 2015 s. 346; Lindell, s. 519. Beroende på hur nära "saken" (se not 27) ligger i respektive mål får de olika bevisverkanskraft.

⁴⁰ Nordh, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, s. 798 ff.

rättsfaktum.⁴¹ Ett bevisfaktum kan i sin tur vara i behov av bevisning, varvid en beviskedja uppkommer och ett eller flera hjälpfaktum behövs för att styrka dess existens. Ett hjälpfaktum anses vara en omständighet som höjer eller sänker bevisvärdet hos ett bevisfaktum och kan också behöva visas.⁴²

Finner domstolen att en eller flera frågor som står till prövning kommer ha tillräcklig prejudiciell verkan i form av bevisvärde ska rätten ta ställning till och bedöma om det finns anledning till att förklara resterande del av rättegången vilande.⁴³ Vilandeförklaring förutsätter inte att det rör sig om mål mellan samma parter. Vilandeförklaring förekommer ofta vid pilotfallssituationer och utgör typexemplet på när vilandeförklaring av mål kan ske mellan andra parter, eller då en part är gemensam, i avvaktan på att pilotmålet avgörs.⁴⁴ Ekelöf styrker denna teori med att 32 kap. 5 § RB kan tillämpas analogt därför att ett mål har bevisverkan för prövning i annan rättegång, s.k. bevisverkansfall.⁴⁵ Oftast godtas domen som om den vore bindande även i den andra rättegången.⁴⁶

---

⁴¹ NJA 2015 s. 141; NJA 1996 s. 724; Lindell, s. 527.

⁴² Lindell, s. 527.

⁴³ Fitger m.fl., lagkommentaren till 32 kap. 5 § RB.

⁴⁴ Heuman, *Rätts hjälp och pilotfall*, s. 43 ff.; (10 § 9 p. rätts hjälpslagen ger domstolarna möjlighet att inte bevilja rätts hjälp om domstolen anser att ett fall kan bli pilotfall).

⁴⁵ Ekelöf, Edelstam & Pauli, *Rättegång V*, s. 220; NJA II 1943 s. 417; SOU 1938:43 s. 359.

⁴⁶ Har att göra med bevispresumtion. Ekelöf, Edelstam & Pauli, *Rättegång V*, s. 220; Jfr Fitger, *De Lege*, s. 356 f.

4 Mellandomstema

Mellandomens intraprocessuella rättskraft får den effekten att det angivna mellandomstemat inte kan bli föremål för ny prövning i målet.⁴⁷ Det innebär att samtliga omständigheter som parterna vill få prövade och som hör till mellandomstemat ska åberopas inom ramen för prövningen. Mellandomstemat ska vara ett rättsfaktum, vilket enklast kan beskrivas som en faktisk omständighet som ensam eller i förening med andra fakta motsvarar rekvisiten i en rättsregel och gör rättsregeln tillämplig.⁴⁸ Vid mellandom över rättsfaktum ska temat formuleras så att mellandomen avser både rättsfaktumets existens och dess rättsliga betydelse.⁴⁹

4.1.1 Omständigheter av omedelbar betydelse

Temat för mellandom är starkt sammankopplat med omröstningsreglerna i 16 kap. 2 § RB och sätter den nedre gränsen för vad som är tillåtet att särskilt rösta om och därmed också vad som kan ställas upp och prövas i en mellandom.⁵⁰ För att förstå svårigheterna med en mellandom bör en diskussion kring begreppet *rättsfaktum* föras.⁵¹ En mellandom över ett rättsfaktum förutsätter att omständigheten i fråga är materiellt relevant för utgången.⁵² Det ska vara fråga om ett helt rättsfaktum och inte ett moment i rättsfaktumet eller ett fragment av ett rättsfaktum.⁵³

---

⁴⁷ RH 2013:33.

⁴⁸ Ekelöf, Edelstam & Heuman, *Rättegång IV*, s. 15 ff.

⁴⁹ Strömberg, s. 67; Norin & Wieslander s. 32.

⁵⁰ Ekelöf, *Omröstning om särskilda omständigheter i tvistemål*, s. 207; Boman, *Mellandom*, s. 80 ff.; För en djupare förklaring till omröstningsreglerna läs Fittger m.fl., lagkommentaren till 16 kap 1-3 §§ och 4-6 §§.

⁵¹ Gärde, *Nya rättegångsbalken*, s. 166.

⁵² Norin & Wieslander s. 40.

⁵³ Gärde, *Nya rättegångsbalken*, s. 168.

4.1.2 Rättsfaktum eller ett moment i ett rättsfaktum?

Vid exempelvis en invändningssituation om bristande reklamation är det enkelt att urskilja rättsfaktum jämte dess rättsföljder. En sådan invändning lämpar sig bra att prövas i en mellandom.⁵⁴ Situationen blir svårare när rättsfaktumet i sig är sammansatt av flera olika moment och att det då inte klart går att separera vilken rättsföljd som är förknippad med vilket led i ett sådant rättsfaktum. Ett annat problem är att avgöra om rättsfaktumet klarar av att stå ensamt eller måste förenas tillsammans med andra rättsfakta för att leda till en viss rättsföljd. Eller om rättsfaktumet i sig egentligen bara är ett bevisfaktum.⁵⁵

Vid utformningen av ett mellandomstema är det första problemet att skilja ett rättsfaktum från vad som endast är ett bevisfaktum.⁵⁶ Rättsfakta är som sagt en omedelbar eller direkt relevant omständighet för rättsföljdens inträde, medan bevisfaktum är en medelbar eller indirekt relevant omständighet. De båda begreppen avser faktiska omständigheter, men inte rättsliga förhållanden.⁵⁷ Det är alltså genom sitt bevisvärde som de medelbart relevanta omständigheterna har betydelse i målet.⁵⁸ Förenklat angivit kan ett bevisfaktum leda till en viss slutsats, eller ange viss sannolikhet, för ett rättsfaktum. Det har emellertid ingen direkt betydelse för rättsföljden.⁵⁹ Anta att det existerar en penningfordran som grundar sig på ett skuldebrev. Försträckningen i sig är av omedelbar relevans för rättsföljden (betalningsskyldighet) enligt principen pacta sunt servanda och utgör därmed ett rättsfaktum. Skuldebrevet i sig har endast medelbar betydelse för rättsföljden då den enbart bevisar att försträckningen är ett rättsfaktum. Då försträckningen utgör ett rättsfaktum och är av omedelbar betydelse för

---

⁵⁴ Johansson, s. 505 ff.

⁵⁵ Ekelöf & Edelstam, *Rättegång I*, s. 40.

⁵⁶ Angående bevisfaktum se Lindell, s. 121-123. och Lindell, s. 347. För ytterligare redogörelse kring bevistema.

⁵⁷ Ekelöf & Edelstam, *Rättegång I*, s. 42.

⁵⁸ NJA II 1943 s. 204.

⁵⁹ Att skilja på vad som är rättsfakta och bevisfakta är av yttersta vikt för en riktig tillämpning av rättegångsbalkens bestämmelser. Gränsdragningen mellan rättsfakta och bevisfakta är nästan helt avgörande för hur ett utfall av ett mål kan förekomma att bli. (Ekelöf & Edelstam, *Rättegång I*, s. 43).

utgången, kan en sådan prövning läggas till grund för en mellandom. Bevisfaktumet kan däremot aldrig någonsin bli föremål för en mellandom och skulle domstolen vid en situation som denna lägga skuldebrevet till prövning i mellandom kommer mellandomen återförvisas av högre rätt.⁶⁰ Domstolen blir låst vid utformningen av mellandomstemat. Partens kategorisering av yrkandet är viktigt då domstolen är bunden av parternas rättsliga kvalificering av informationen. Har parten kategoriserat vissa fakta som rättsfakta och andra som bevisfakta, får domstolen enligt Westberg inte sätta sig över denna kategorisering och avgöra målet utifrån en omklassificering av fakta.⁶¹ Därmed följer att det är av stor vikt hur klassificering av fakta utformas så att mellandomen inte blir betydelselös för målets utgång.⁶² Hade mellandomstemat och omröstningsreglerna kunnat omfatta även sakfrågor hade problemet undvikts.⁶³

Ytterligare problem med mellandomstemat är vad som ska anses utgöra ett moment av ett rättsfaktum eller vad som ska ses som komplexa rättsfakta. Komplexa rättsfakta består av ett rättsfaktum av flera omständigheter, som tillsammans men inte var för sig kan leda till att en viss rättsföljd inträder.⁶⁴ Gränsdragningen gällande vad som ibland utgör flera rättsfakta eller komplexa rättsfakta är inte lätt att dra, men ska försöka illustreras nedan.

När ett rättsfaktum är sammansatt av flera delar som var för sig också har rättsföljder och därför i sådant sammanhang rimligen måste betraktas som självständiga rättsfakta utgör det *ett moment av ett rättsfaktum*. Ett köpeavtal är i regel ett avtal. Avtalet i sig består av momenten, anbud och accept, vilket enligt avtalslagens regler var för sig har rättsföljder och är i detta hänseende rättsfakta. Ett gemensamt rättsfaktum uppkommer i form av avtalet. En sådan uppfattning stämmer bra överens med civilrätten, men lämpar sig mindre bra inom processrätten om det förekommer tvistiga förhållanden bakom avtalsslutet. Anta att köparen vill återfå köpeskillingen pga. avtalsbrott. Köparen invänder att ett

---

⁶⁰ NJA 1989 s. 646; RH 1995:55; RH 1990:5.

⁶¹ Westberg, *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*, s. 389, not 13.

⁶² NJA 1972 s. 337 och RH 1984:8.

⁶³ Johansson, s. 519.

⁶⁴ NJA 1972 s. 337 och RH 1984:8.

avtal inte kommit till stånd då köparen lämnat en oren accept och säljaren inte inom en rimlig tid svarat. Säljaren gör i sin tur gällande att den hävdade orena accepten inte kan tillmätas någon betydelse då den enbart innehöll oväsentliga omformuleringar och inte ändrade avtalets innehåll i sig. Vidare invänder säljaren att köparen i vart fall ingått avtalet genom konkludent handlade då en anställd hos säljaren ringt upp köparen och frågat om leveranstid, varpå köparen uppgivit en sådan. Vid överläggningen i domstol vållar ovannämnda situation problem. Antag att en domare anser att accepten är ren och de andra två domarna menar att den var oren. Dock har de två domarna olika åsikter om huruvida avtal likväl kommit till stånd. Vad ska domarna då rösta om? Här har man ingen nytta av att anse avtalet som ett enda rättsfaktum då flera delar om avtalets uppkomst är tvistiga. I realiteten gäller tvisten vissa moment eller fragment i avtalet, vilka har egna rättsföljder som måste ses som självständiga rättsfakta till respektive rättsföljd. Det ovan nämnda resonemanget kan nog generaliseras till att omfatta alla rättsfakta, som är uppbyggda av tidigare ”preexistenta”⁶⁵, rättsfakta med egna rättsföljder om hela komplexet inklusive dess delar är tvistigt. Man bör då kunna rösta särskilt om ”preexistenta” rättsfakta med deras rättsföljder. Dock utgör det ett *moment av ett större rättsfaktum* vilket inte faller under minimigränsen för vad som är möjligt att avgöra i en mellandom. Därmed skulle mellandomen ha givits över enbart en del av rättsfaktum och följaktligen inte, som lagen kräver, över ett helt rättsfaktum.⁶⁶

Komplexa rättsfakta är alltid förbundna med ett anknutet komplex av rättsföljder.⁶⁷ Komplexa rättsfakta kan illustreras genom att föra en diskussion kring förhållningssättet till ordalydelsen i mellandomsbestämmelsen att det ska vara en ”omständighet av omedelbar betydelse”. Rekvisiten om vårdslöshet i 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) används som exempel. För att skadeståndsskyldighet ska uppkomma krävs det att ett flertal korresponderade förutsättningar är uppfyllda. Rekvisiten kan beskrivas med: ”om handling + vållande + orsakssammanhang + skada, så ersättningskyldig”. Alla fyra

---

⁶⁵ Rättsfakta bakom avtalet existerar före det gemensamma rättsfaktumet avtal.

⁶⁶ Boman, *Mellandom*, s. 87; Ekelöf, *Omröstning om särskilda omständigheter i tvistemål*, s. 208 f.; Welamson, *Konkurs*, s. 29 f.

⁶⁷ För en utförlig genomgång se: Ekelöf, *Termen rättighet*, s. 556.

faktorerna är tvistiga i målet. Finns det möjlighet att i denna kedja av rättsfaktum lyfta ut rättsfaktumet ”orsakssammanhang”? Det är en förutsättning för skadeståndsskyldighet, men den kan inte ensam skapa någon rättsföljd utan en förening av de andra rekvisiten. Den rådande uppfattning som finns vid komplexa rättsfakta är att det går att meddela mellandom över de olika moment som kan leda till rättsföljden skadeståndsskyldighet.⁶⁸ Att ett rättsfaktum kan ställas upp till omröstning trots att rättsföljden endast är hypotetisk, i den mening att det krävs ytterligare någon eller några omständigheter, har motiverats av Ekelöf. Ekelöf menar att vid rena culpösa handlingar i skadeståndsmål är handlingen hypotetisk, eftersom rättsföljden inträder först vid kausaliteten. Vid en skadeståndstalan p.g.a. avtalsbrott menar han att ett rättsföljdskomplex vid komplexa rättsfakta redan har uppkommit genom avtalet och att skadeståndsrättsföljden ligger latent i detta komplex för att aktualiseras först vid kontraktsbrottet.⁶⁹ Ekelöfs resonemang kan dock kritiseras vid en strikt tolkning av uttrycket ”omständighet av omedelbar betydelse för utgången”. Gärde menar till skillnad från Ekelöf att det inte är möjligt att meddela mellandom över ett moment av ett komplext rättsfaktum, eftersom detta moment inte i sig kan utgöra grund för den påstådda rättsföljden eller det anknutna komplexet av rättsföljder.⁷⁰

Ett stort jobb måste läggas på respektive parts åberopanden eller invändningar.⁷¹ En part kan inte gardera sig genom att åberopa ett allmänt och oprecist mellandomstema eller tvetydigt invända mot det rättsfaktum med dess rättsföljd som ska prövas.⁷² En part måste på något sätt specificera sitt yrkande. I detta sammanhang innebär det att en part måste dela upp talans beståndsdelar till en del av målet som i egenskap av ett moment i ett rättsfaktum själv kan ses som ett helt rättsfaktum och som till sin natur har självständig betydelse. Problemet belystes ovan med ”preexistenta” rättsfakta där hinder att meddela mellandom förelåg p.g.a. omröstningsreglerna, trots att de ”preexistenta”

---

⁶⁸ Boman, *Mellandom*, s. 91 ff.

⁶⁹ Se Ekelöf (not. 66) s. 210.

⁷⁰ Gärde, *Nya rättegångsbalken*, s. 168 ff.

⁷¹ NJA 1972 s. 337.

⁷² NJA 1979 s. 157; Boman, *Mellandom*, s. 94.

momenten själva var av rättsfaktumsnatur. I skadeståndsmål vid komplexa rättsfakta har man däremot i regel ansett att det är naturligt att se på handlingen, skadan och sambandet dem emellan som tre olika delar av målet och att det därför går att meddela mellandom, vilket det inte gör i avtalssituationen.⁷³

4.1.3 Lämplighetskravet

Domstolen ska pröva om det är lämpligt att meddela mellandom. Lämplighetsprövningen består framförallt i att avgöra om det är gynnsamt i ett processekonomisk avseende. En viktig faktor för domstolen att ta ställning till är de bevisfrågor som antas vara förekommande i målet. Bevisningen för två tvistiga frågor i målet bör inte vara gemensam. Skulle bevisningen vara gemensam bör bevisningen enkelt kunna delas upp, utan att medföra besvär eller extra processkostnader.⁷⁴ Vid en situation där det förekommer två tvistiga rättsfaktum kan det ena rättsfaktumet ha bevisvärde⁷⁵ för det andra. En prövning av det första tvistiga rättsfaktumet i en mellandom, kan leda till utfallet att erforderlig bevisstyrka även blir uppnådd för det andra omstridda rättsfaktumet. En processekonomisk vinst är då uppnådd trots att bevisningen är gemensam. Det kan dock bli den omvända situationen, att vid prövningen av det första rättsfaktumets bevisvärde eller bevisverkan för det återstående rättsfaktumet kan domstolen upptäcka att det inte är en viss omständighets existens som har ett visst bevisvärde, utan att det är en rad andra fakta i och omkring denna omständighet som är av betydelse. Det krävs då ett återupptagande av bevisning. Bevisningen tas då upp två gånger, vilket medför en risk att bevisningen inte bedöms på samma sätt vid de båda tillfällena. Mellandom anses i ett sådant fall vara olämpligt.⁷⁶

---

⁷³ Boman, *Mellandom*, s. 95 ff.

⁷⁴ Boman, *Mellandom*, s. 80 f.

⁷⁵ Angående bevisvärde: se Lindell, s. 574.

⁷⁶ Prop. 1989/90:71 s. 42 f.

Domstolen bör vidare göra bedömningen om mellandomen kommer att stå sig, eller om domen kommer överklagas och eventuellt leda till ytterligare processer. En risk för dubbla processkedjor sätter oftast hinder för mellandom.⁷⁷

---

⁷⁷ Boman, *Mellandom*, s. 81; Ekelöf, Edelstam & Pauli, *Rättegång V*, s. 236 ff.

5 Analys

Efter att ha redovisat för kumulations-, mellandoms- och pilotmålsförfarandet avser följande framställning att analysera dessa institut med hjälp av de processrättsliga aspekter som lyfts i avsnitt 3 och 4 för att besvara de tre angivna frågeställningarna.

5.1 Kumulation

Vid kumulation uppstår det särskilda problem när något rättsfaktum eller rättsfaktummoment har betydelse för något eller några yrkanden, men inte samtliga. Vissa moment i parternas talan kommer överlappa och andra inte. Vilket rättsfaktum bör åberopas och vilket bevisfaktum bör då förebringas? En påtaglig risk för motstridiga viljor lär förekomma och det är inte osannolikt att parterna inte har förmågan att särskilja vad i det omfattande processmaterialet som behöver lyftas. Då det inte går att kumulera delar av mål blir kumulationens användningsområde ytterst begränsad. Jämförs kumulation med mellandoms ändamål finns det ingen anledning att kumulera hela mål och samtliga rättsfakta, eftersom det är just den olägenhet som mellandomen kan tänkas motverka. I praktiken krävs det att parterna är helt överens och att det enkelt går att särskilja rättsfakta och bevisfakta från varandra samt utröna vad som utgör de gemensamt tvistiga frågorna. Föreligger dessa omständigheter finns det föga anledning i processekonomiskt hänseende att kumulera mål då det lika gärna kan drivas ett pilotmål i sin helhet varpå resterande sakägare lägger målet till grund för sin bevisföring.

Utförningen av kumulationsreglerna gör att kumulationsreglerna i praktiken blir betydelselösa i massprocesser. Några processekonomiska fördelar kommer inte att uppnås såvida lagregeln inte utvidgas till att även kunna omfatta delar av mål. Det hade öppnat upp möjligheten för en mellandomsprövning med fördelen till rättskraftigt avgörande mot fler parter.

5.2 Mellandom

Ovannämnda framställning visar tydligt på flertalet svårigheter med att korrekt avgränsa och formulera ett mellandomstema. Det är svårt att skilja mellan rättsfakta och bevisfakta samt vad som utgör ett moment av ett rättsfaktum eller ett komplex av rättsfakta. Då den civilrättsliga tvisten är relativt liten och yrkandena eller invändningarna grundar sig på tydliga förhållanden är det enklare att förutse om ett rättsfaktum är av omedelbar betydelse för utgången eller inte. Vid stora komplexa mål är den möjligheten begränsad och det är emellanåt inte förrän långt in i processen som inblandade parter och domstol kan skaffa sig en ordentlig överblick om vilken av flera grunder som kommer vara av betydelse för utgången. Det gör det nästan omöjligt att formulera ett mellandomstema. Det blir i praktiken svårt att se om det är just den tänkta omständigheten som är av betydelse eller om det är en rad andra fakta i och omkring denna omständighet som är av betydelse för utgången. Ett felaktigt formulerat tema innebär att domen inte står sig i högre rätt eller att vissa frågor behöver tas upp ytterligare en gång.

Lämplighetskravets utformning i mellandomsbestämmelsen sätter ofta stopp för att pröva frågor i en mellandom. Reglerna ger inte tillräckliga möjligheter att dela upp handläggningen på ett sätt som är processekonomiskt motiverat. Risken för att utforma temat över fel faktum och svårigheten för domstolen att förutse utgången medför att reglerna om mellandom är svåra att använda och troligtvis därför domstolen använder institutet restriktivt.

5.3 Pilotfall

5.3.1 Vad ska pilotmodellen anses vara för rättsfigur?

Det intressanta med pilotmålsmodellen är inte den effekt eller det användningsområde den har mellan parterna i målet, utan vad den har för

påverkan för utomstående parter. För parterna innebär domen ett rättskraftigt avgörande med eventuella efterföljande rättsverkningar.

För att förstå pilotmodellens processrättsliga konsekvenser får man tänka utanför processrättens faktiska och stringenta ramar. Pilotmålsmodellens användningsområde kan sägas vara detsamma som syftet med användningen av mellandomens. Med pilotmålet har man en strävan efter att uppnå processekonomiska fördelar genom att en tvistig fråga som är av intresse för många rättssubjekt, ställs upp inför prövning och blir rättsligt avgjord, varpå domen därefter får betydelse för utgången av resterande mål.

En mellandom får positiv rättskraft vilket innebär att den binder rätten till den efterkommande prövningen av den kvarstående delen av målet inom ramen för processen. Vid pilotmål får det i praktiken samma effekt fast utanför ramen för processen. Ett pilotmål ”binder” rätten vid prövning av resterande mål. Pilotmålet medför naturligtvis inte att rätten i processrättslig formell mening blir bunden av den positiva rättskraften i den bemärkelsen som sker vid en mellandom, men i de flesta fall kommer tillämpningen ändå att bli sådan i praktiken, eftersom pilotmålsmodellen annars inte fullgör sitt syfte. I en processrättslig formell mening blir pilotmålet egentligen blott ett bevisverkansmål för övriga sakägare (passagerare) då de inte träffas av någon rättskraft eller några andra processrättsliga konsekvenser.

Pilotmålsmodellens snarlikhet till mellandomens funktion kan ses genom användningen av vilandeförklaringsreglerna. Vid en mellandom används reglerna om vilandeförklaring av samma anledning som vid pilotfall. Vid en mellandom vilandeförklarar domstolen resterande del av målet i avvaktan på att de prejudiciellt avgörande frågorna eller frågan ska bli slutligen avgjord. Vid pilotmål vilandeförklarar domstolen alla andra liknande mål i avvaktan på att den prejudiciellt avgörande frågan i en dom slutligen ska bli avgjord. Båda situationerna av vilandeförklaring används för att avvakta en fråga av prejudiciell betydelse. Genom rättshjälpslagen kan domstolen nästan tvinga fram ett pilotmål genom att inte bevilja rättshjälp för rättssubjekt i mål av liknande slag. Det gör att metoden rent praktiskt också får större genomslagskraft.

Sammanfattningsvis, för att svara på frågan vad pilotmålsmodellen ska anses vara för rättsfigur är det egentligen i processrättslig mening enbart en traditionell tvåpartsprocess. Utanför processen har pilotmålet karaktären av en

mellandom, utan intraprocessuell rättskraft men med funktionen av ett bevisverkansmål. Det prejudiciella avgörandet blir ett bevisfaktum som enligt reglerna om fri bevisföring kan läggas till grund för prövningen av ett rättsfaktum i de övriga målen.

5.3.2 Processuella konsekvenser vid pilotmål

Då ett eller flera pilotmål drivs mot samma svarande innebär det att målet eller målen måste avslutas för att få fram ett prejudiciellt avgörande. Att driva ett antal processer med väldigt omfattande komplexa frågor kräver oftast väldigt mycket processmaterial vilket resulterar i en ytterst kostsam och långdragen process. I särskilt stora komplexa mål finns det inga garantier för att det bästa pilotmålet väljs ut eller att det ens är möjligt att välja ut ett pilotmål som kan vara prejudicerande för de andra målen. Det finns en stor risk att prejudikatet blir alltför smalt och viktiga principfrågor inte löses. Det prejudiciella avgörandet blir ändå bara ett bevisfaktum som enligt reglerna om fri bevisföring kan läggas till grund för prövningen av ett rättsfaktum i de övriga målen. Domen i sig får bara en medelbar betydelse i de övriga passagerarmålen och dess bevisvärde beror till stor del på hur lik ”saken” i fråga är och hur övriga bevis- och rättsfrågor ser ut. Det finns inga garantier för att bevisningen inte kommer behövas tas upp igen eller att processen avbryts till följd av invändningar eller genkärsmål som enbart rör piloten eller svaranden. Bevisverkan i en sådan situation blir tämligen begränsad och ett nytt pilotfall kan behöva drivas. Då ena parten under målets gång inser att utgången kommer att bli negativ kan förlikningsförhandlingar föranleda att något prejudiciellt avgörande inte kommer till stånd.

Rättskraften, vars främsta syfte är att förebringa rättssäkerhet kan genom modellen tyckas kringgås då den inte träffar övriga sakägare. Domstolen vilandeförklarar normalt övriga intressenters talan vilket kan resultera i att ytterligare processer riskeras att föras om domstolen inte gör rätt bedömning. Det är en tvivelaktig metod för att uppnå processekonomiska vinster från statens sida då det hela tiden finns en medveten risk om att ett avgörande inte kommer att ha någon nämnvärd beviskraft i övriga mål. Det är anmärkningsvärt att statens intressen får gå före den enskildes och att man tummar på

förutsägbarhetsprincipen. För att uppnå någon form av trygghet krävs det effektivt samarbete mellan parterna i processen, både när det kommer till utformningen av talan samt till att parterna binder sig rent civilrättsligt att rätta sig efter domen. Intressenterna saknar möjlighet att påverka processföringen, vilket kan föranleda en risk för konflikter mellan pilot och passagerare, eller till och med försumligt processförande för att inte få fram ett prejudiciellt avgörande. Att pilotmålsmodellen ska hänga på att alla parter rent civilrättsligt måste komma överens ur flera aspekter framstår inte som rättssäkert.

5.4 Avslutande tankar

Efter en undersökning av kumulation, mellandomsinstitutet och pilotmålsmodellen framstår det som naturligt att pilotmålsmodellen har vuxit fram som ett komplement till redan existerande processrättsliga institut och processföringsmodeller. Det finns klara fördelar med pilotmålsmodellen eftersom både domstol och parter kan lägga svåra processuella överväganden åt sidan. Vid kumulation slipper parterna samarbeta inom ramen för kumulationsreglerna och med dagens utformning medför den likväl ingen ekonomisk eller processuell nytta i massprocesser. Vid mellandomen så slipper parter att formulera ett ofta synnerligen svårformulerat mellandomstema. Domstolen minimerar risken att döma över fel ”sak” och risken för efterkommande olägenheter minimeras. Att meddela mellandom faller ofta på lämplighetskravet då det inte går att förutse någon utgång, vilket då gör att man inte uppfyller ändamålsenligheten och syftet med mellandomen. Mellandomen är därmed en process som riskerar att dras upp i många instanser, alternativt att målen avgörs på en helt annan fråga, vilket resulterar i att domstolen vidmakthåller en restriktivitet när det kommer till dess användande. Pilotmålsmodellen har vuxit fram eftersom att det är betydligt enklare för samtliga inblandade parter. De regler vi har idag lämpar sig inte för den komplexitet som uppstår vid massprocesser. Det är idag i många fall bättre att föra fram ett eller flera pilotmål för prövning och försöka få så många frågor avgjorda som möjligt, oavsett om domen får den tilltänka bevisverkans-effekten eller inte. Dock får rättssäkerheten och den enskildes intresse stå tillbaka för det

allmännas intresse. Övriga sakägare tvingas avvakta ett avgörande och svaranden kan aldrig i processrättslig mening vara trygg efter ett rättskraftigt avgörande. Det kan inte vara rättsordningens mening att en enskild ska svara för sina kostnader i ett mål som i sin vidaste bemärkelse är ägnat att undanröja en kanske långvarig, landsomfattande ovisshet av ekonomisk betydelse för andra parter. Avsikten kan inte heller vara att en så viktig princip som rättskraft ska sättas åt sidan. Mellandomen hade kunnat utgöra en stor möjlighet att bespara svaranden stora ekonomiska konsekvenser, men idag kan rättsregeln inte användas på ett rättsenligt sätt. Mellandomens ordalydelse, att det ska vara en omständighet av omedelbar betydelse, har redan till viss del fått ge vika på grund av ändamålsskäl.

Det skulle vara motiverat att ändra mellandomsregelns utformning. En möjlighet hade varit att utvidga temat för mellandomen, med ett krav på relevant samband mellan tvisten och temat. Det hade föranlett att domstolen skulle kunna avgöra vilken fråga som helst utan närmare eftertanke på temats utformning. En klar fördel är om mellandomen kan meddelas över sakfrågor. Mellandomsreglernas förhållande till omröstningsreglerna gör att dessa regler också bör utvidgas och ges möjligheten till särskild omröstning till fler frågor än endast rättsfakta. På så sätt hade pilotmålsmodellen minskat i användning och rättskraften som grundpelare för civilrättskipningens rättssäkerhet hade kunnat fullgöra sitt syfte genom ett ökat användande av mellandomen.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Boman, Robert: *'Om mellandom och omröstning om omständigheter'*. I Festskrift till Lars Welamson (red.: Höglund, Olle – Bengtsson, Olle – Heuman, Lars & Ragnemalm, Hans), Stockholm, 1987. [Boman, Mellandom]

Boman, Robert: *Deldom*. 1 uppl., Uppsala, 1975. [Boman, Deldom]

Ekelöf, Per-Olof – Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael: *Rättegång – Femte häftet*. 8 uppl., Stockholm, 2011. [Ekelöf, Edelstam & Pauli, Rättegång V]

Ekelöf, Per-Olof – Andersson, Simon – Bellander, Henrik – Bylund, Torleif – Edelstam, Henrik & Pauli Mikael: *Rättegång – Tredje häftet*. 8 uppl., Stockholm, 2018. [Ekelöf m.fl., Rättegång III]

Ekelöf, Per-Olof – Edelstam, Henrik & Heuman, Lars: *Rättegång – Fjärde häftet*. 7 uppl., Stockholm, 2009. [Ekelöf, Edelstam & Heuman, Rättegång IV]

Ekelöf, Per-Olof – Edelstam, Henrik & Pauli Mikael: *Rättegång – Andra häftet*. 9 uppl., Stockholm, 2015. [Ekelöf, Edelstam & Pauli, Rättegång II]

Ekelöf, Per-Olof & Edelstam, Henrik: *Rättegång – Första häftet*. 8 uppl., Stockholm, 2002. [Ekelöf & Edelstam, Rättegång I]

Fitger, Peter: *De lege*, årgång 2., Uppsala, 1992. [Fitger, De lege]

Gärde, Natanael: *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande – med kommentar*. Faksimilutgåva, Stockholm, 1994. [Gärde, Nya rättegångsbalken]

Heuman, Lars: *Rättshjälp och pilotfall*. Lund, 1982. [Heuman, Rättshjälp och pilotfall]

Kleineman, Jan: 'rättsdogmatisk metod', i: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 1. uppl., Lund, 2013. [Kleineman]

Lindblom, Per Henrik: *Grupptalan – det anglo-amerikanska class actioninstitutet ur svenskt perspektiv*. Stockholm, 1989. [Lindblom, Grupptalan]

Lindblom, Per Henrik: *Progressiv process*. Uppsala, 2000. [Lindblom, Progressiv process]

Lindell, Bengt: *Civilprocessen*. 4 uppl., Uppsala, 2017. [Lindell]

Nordh, Roberth: *Processens ram i tvistemål: om yrkande och grunder, ändring av talan m.m.* 3 uppl., Uppsala, 2012. [Nordh, Processens ram i tvistemål]

Peczenik, Aleksander: *Vad är rätt? Om demokrati, rättsäkerhet, etik och juridisk argumentation*. 1 uppl., Stockholm, 1995. [Peczenik]

Strömberg, Tore: *Inledning till den allmänna rättsläran*. 8 uppl., Lund, 1981. [Strömberg]

Welamson, Lars: *Konkurs*. 8 uppl., Stockholm 1988. [Welamson, konkurs]

Welamson, Lars: *Rättegång – Sjätte häftet*. 2 uppl., Stockholm, 1978. [Welamson, Rättegång VI]

Westberg, Peter: *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*. Stockholm, 2010. [Westberg]

Artiklar

Edqvist, Björn: 'Riksdagen om rättssäkerhet'. I: *Svensk Juristtidning*, 1986. [Edqvist]

Ekelöf, Per Olof: 'Omröstning om särskilda omständigheter i tvistemål'. I: *Svensk Juristtidning*, 1948. [Ekelöf, omröstning om särskilda omständigheter i tvistemål]

Eklöf, Per-Olof: 'Är termen rättighet ett syntaktiskt hjälpmedel utan mening?'. I: *Svensk Juristtidning*, 1952. [Ekelöf, Termen rättighet]

Heuman, Lars: 'Är avtalstolkning endast en rättslig verksamhet eller kräver den också bevisbedömningar?'. I: *Svensk Juristtidning*, 2015. [Heuman, Bevisbedömningar]

Johansson, Henrik: 'Mellandom – nu och i framtiden'. I: *Svensk Juristtidning*, 2001. [Johansson]

Nordh, Robert: 'Bevisbörda och beviskrav i tvistemål'. I: *Svensk Juristtidning*, 2012. [Nordh, Bevisbörda och beviskrav i tvistemål]

Nordh, Robert: 'Är endast olika rättsföljder som är likvärdiga samma sak?'. I: *Svensk Juristtidning*, 2001. [Nordh, Är endast olika rättsföljder som är likvärdiga samma sak?]

Norin, Ulf & Wieslander Jessica: 'Mellandom i praktiken — hur skiljer sig rätten från målet?'. I: *Svensk Juristtidning*, 2003. [Norin & Wieslander]

Zila, Josef: 'Om rättssäkerhet'. I: *Svensk Juristtidning*, 1990. [Zila]

Tryckta källor

Propositioner

Proposition 1981/82:28 - Om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429), m.m. [prop. 1981/82:28]

Proposition 1971:45 - Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken, m.m. [prop. 1971:45]

Proposition 1989/90:71 - Om några processrättsliga frågor. [prop. 1989/90:71]

Proposition 2001/02:107 - Lag om grupprättegång. [prop. 2001/02:107]

Tidskrift för lagstiftning m.m

Nytt juridiskt arkiv, Avd. II 1943:1, utgiven av Axel Afzelius och Ragnar Gyllenswärd. [NJA II 1943]

Utskottsbetänkanden

Justitiekommittén, 1981/82:42 - Om allmän rättshjälp innan s.k. pilotfall har avgjorts. [JuU 1981/82:42]

Utredningsbetänkanden

SOU 1938:43/44 - Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

Ds 2008:74 - Utvärdering av lagen om grupprättegång.

Lagkommentarer

Fitger, Peter m.fl., Rättegångsbalken m.m. (2017-12-05, Zeteo), kommentaren till 17 kap. 4 §. [Fitger m.fl., kommentaren till 17 kap. 4 § RB.]

Fitger, Peter m.fl., Rättegångsbalken m.m. (2017-12-05, Zeteo), kommentaren till 17 kap. 5 §. [Fitger m.fl., kommentaren till 17 kap. 5 § RB.]

Fitger, Peter m.fl., Rättegångsbalken m.m. (2017-12-05, Zeteo), kommentaren till 32 kap. 5 §. [Fitger m.fl., kommentaren till 32 kap. 5 § RB.]

Fitger, Peter m.fl., Rättegångsbalken m.m. (2017-12-05, Zeteo), kommentaren till 16 kap. 4-6 §§. [Fitger m.fl., kommentaren till 16 kap. 4-6 §§ RB.]

Fitger, Peter m.fl., Rättegångsbalken m.m. (2018-07-04, Zeteo), kommentaren till 17 kap. 11 §. [Fitger m.fl., kommentaren till 17 kap. 11 § RB.]

Fitger, Peter m.fl., Rättegångsbalken m.m. (2018-07-04, Zeteo), kommentaren till 16 kap. 1-3 §§. [Fitger m.fl., kommentaren till 16 kap. 1-3 §§ RB.]

Rättsfallsförteckning

Sverige

Högsta domstolen

NJA 1952 s. 343.

NJA 1957 s. 640.

NJA 1972 s. 337.

NJA 1979 s. 157.

NJA 1988 s. 457.

NJA 1989 s. 646.

NJA 1994 s. 279.

NJA 1996 s. 724.

NJA 2011 s. 718.

NJA 2015 s. 141.

NJA 2015 s. 346.

Övriga domstolar

Hovrätten för nedre Norrland, RH 1984:8.

Svea Hovrätt, RH 1990:5.

Svea Hovrätt, RH 1995:55.

Hovrätten för västra Sverige, RH 2013:33.

Mark- och Miljödomstolen i Nacka tingsrätt, M 1425-12.